

Marija Andels Anglada

Violina iz Aušvica

Prevod s katalonskog

Jelena Petanović

i Pau Bori

Beograd

2009

DERETA

U znak sećanja na žrtve

Autorka se zahvaljuje graditelju violina
Ramonu Pintou i Komasu.

Komentar autora: Dokumenti koji se pojavljuju na početku svakog poglavlja su autentični. Preuzeti su iz knjige Rejmunda Šnabela *Macht ohne Moral – Eine Dokumentation über SS*, Röderberg –Verlag, Frankfurt, 1957. (Moć bez morala – Dokumentacija SS)

Prevod na španski: *Poder sin Moral – Historia de la SS*, Seix Baral, S.A., Barselona, 1966.

I

Stražara, logor 6

Licmanštat, 1. decembar 1941

Predmet: upotreba vatrenog oružja

Dana 1. decembra 1941, između 14 i 16 časova, bio sam na straži na poziciji broj četiri u Hohenštajnerštrase. Oko 15 časova video sam jednu Jevrejku kako se penje na ogradu logora. Nagla se napred kako bi ukrala repu iz parkiranog kamiona. Upotrebio sam svoje vatreno oružje. Jevrejka je pala mrtva posle dva pucnja.

Tip oružja: karabin 98.

Korišćena municija: dve patrone.

Potpisani:

NAUMAN

Rezervni čuvar, prva četa – logorski bataljon

Decembar 1991

Uvek mi je teško da u noći posle koncerta zaspišim. Muzika mi se vraća u sećanje kao disk koji se stalno ponavlja. Ali ovaj koncert bio je veoma poseban. Izvođen je istog dana kada je pre dvesta godina umro Mocart. Svirali smo u Krakovu, gradu dobrih muzičara, u sali pretvorenoj u koncertnu dvoranu, u prelepoj Venecijanskoj kući. Napolju je bilo izuzetno hladno i nismo se usudili da krenemo u obilazak grada poznatog po umetničkim delima. Pre odlaska u hotel, negde oko podneva, kada se sunce konačno probilo kroz maglu, ipak sam prošetao Rinekom Glovnim, glavnim gradskim trgom.

Iako je koncert bio posvećen Mocartu, organizatori su zamolili Virgilija Stankua, pijanistu našeg trija, da održi recital Šopenovih preludija. Virgilije poznaje ove komade bolje nego iko i odsvirao ih je savršeno kao i uvek. U drugom delu koncerta pridružio sam mu se u izvođenju Mocartove sonate u e-molu, koju je kompozitor posvetio omiljenoj violinistkinji Ređini Strinasači. Ostali smo da na kraju saslušamo koncertnu sonatu KV 364. Muzičari su svirali besprekorno, ističući sve dinamičke nijanse, ne skrivajući dramatičnu pozadinu koja leži iza majstorskog fraznog izvođenja i ljupke međusobne saradnje solo instrumenata.

Moju je pažnju naročito privukao zvuk solo violine, koju je svirala prva violina orkestra, žena već

u godinama. Njena intonacija je bila savršena i činilo mi se da svira sa velikom tugom.

Pogled joj je bio setan kad nije svirala.

Bila je noć, nedostajala mi je Elektra, i zvuk violine mi je još uvek bio u glavi. Nije to bio jak zvuk već baršunast i pun. Naravno, violina nije bila delo nekog od velikih graditelja iz Kremone. Ali, možda je pripadala staroj poljskoj školi Mateusa Dobruckog, čija je radionica bila u Krakovu. Da li je takav instrument mogao da preživi sve godine razaranja? Kad bolje razmislim, ta je violina bila zagasitocrvena, nedovoljno svetla za Dobruckog. Moguće je da je bila rad nemačkih ili tirolskih majstora brojne porodice Kloc.

– Ne, ona nije Kloc.

Ove reči pratio je ne baš iskren osmeh. Bilo je to dan posle koncerta. Prethodne noći sam konačno odlučio da violinistkinju upitam za poreklo njenog instrumenta, ali sam na to ubrzo zaboravio, posvetivši se čitanju odličnog triler romana Erika Amblera, koji mi je doneo dubok i bezbrižan san.

Našli smo se u gradskoj Višoj muzičkoj školi, oni za to ne koriste naziv „konzervatorijum“. Zastao sam u velikom holu, zadivljeno posmatrajući uljane portrete svih onih briljantnih poljskih muzičara – počev od najstarijih, pa sve do mog kolege Vijenaskog. Posle sam otišao da održim predavanje, ono što danas zovu „master klas“, u jednoj od manjih sala.

Po završetku, žena mi je spustila u ruke svoju violinu. Probao sam da sviram: njene su žice, kao meka

glina u rukama grnčara, bile spremne da ispune svaku moju želju. Bilo je to malo čudo.

– Pretpostavljam da niste zainteresovani da je prodate.

– Nikako – odgovorila je. – Ne bih je prodala ni kada bih morala ponovo da gladujem! To je sve što mi je ostalo od moje porodice. Da – nastavila je – ovu violinu je napravio moj stric Danijel, po Stradivarijevom modelu. Ne bih je menjala ni za jednu drugu!

– Naravno, sad razumem zašto je toliko cenite.

– Ne, mislim da ne možete potpuno da razumete. Morali biste znati celu njenu istoriju.

Duboka senka tuge pojavila se u svetlim očima, naglašavajući bore na njenom još uvek lepom licu. Nehotice je prešla preko pramenova nekada plave, a sada već posedele kose. Počela je da diše ubrzano, skoro teško.

Morali smo da prekinemo razgovor i preselimo se u glavnu salu, budući da sam obećao da ću prisustvovati koncertu starijih učenika škole, koji su izvodili *Intermeco* dugogodišnjeg upravnika Penderckog. Odmah potom priređena je mala zabava, koja je izgleda prilično umorila moju koleginicu.

– Niste se nimalo umorili? Možda bismo mogli da odemo?

Nismo bili dugo tamo i ja bih bio srećan da ostanem još malo, ali je moja znatiželja bila probuđena.

– Mogao bih polako da krenem, sad pošto sam ispunio obećanje. Ispratiću vas do kuće ako hoćete.

Živela je u blizini muzičke škole i hrabro smo krenuli pešice, uprkos hladnoći. Magla se ponovo spustila, i kada smo došli do njene zgrade, pozvala

me je gore na šoljicu toplog čaja. Stan je bio mali, skroman; život je bio težak u Poljskoj. Nisam hteo da ponovo pominjem violinu, hteo sam da razgovaramo o lakšim temama. Neko vreme mi je pričala o svom sinu, pokazujući mi njegovu sliku. Objasnila mi je da on živi i radi u Izraelu. Ali ona nije htela nikuda da ide:

– Šta bih ja tamo radila? On se bavi nakitom, tačnije dijamantima. To je dobar posao. Ali šta u Izraelu može da radi muzičar kao ja? Sada ih tamo ima toliko mnogo, naročito Rusa, da se od njih može napraviti sto orkestara! Sa sinom se viđam za Novu godinu¹ ili za Pashu.

Onda smo započeli razgovor o muzici. Slušali smo snimak simfonije *Končertante* i raspravljali o nekim izvođačkim problemima. I kao što mi se često desi, veče smo završili svirajući. Ona je bila i odličan pijanista, i klavir je zauzimaio veći deo prostorije koja je ujedno bila dnevna soba, trpezarija i muzička soba. Naše sviranje doprinelo je da nam se prijateljstvo učvrsti više nego što bi to postigli sati i sati razgovora. U jednom trenutku mi se učinilo da vidim iskru želje u njenim očima i na njenim vrelinim obrazima. Ali je možda muzika bila razlog tome. Pobogu, pomislio sam, pa ona je mnogo starija od mene!

Po završetku sonate raspoloženje joj se popravilo. Zatvorila je poklopac na klaviru, a telefon je pozvao baš kada smo uz srdačno pružanje ruke izrazili zadovoljstvo zajedničkim nastupom. Telefonski razgovor

¹ *Rosh Hashanah*, jevrejska Nova godina, slavi se u septembru, *prim. aut.*

ju je još više razveselio. Nije bila u obavezi da mi kaže ko ju je zvao, ali mi je rekla da joj se javio prijatelj. – Nije muzičar – dodala je. – On je industrijski tehničar, radi u Novoj Huti, ne možemo često da se vidamo.

Bilo je već kasno i morao sam da se vratim u hotel, gde su me čekali Gerda i Virgilije Stanku. Rastali smo se pomalo tužni, uz dogovor da sutra sve četvoro večeramo zajedno u našem hotelu. Nisam želeo da se Regina baca u trošak. Znao sam da joj je teško da zaradi novac, iako je bila izvanredan profesionalac. Imao sam još jedan predlog, ali nisam hteo da joj ga saopštim dok ne razgovaram s prijateljima iz trija. Mislio sam da bi dobra ideja bila da je pozovemo u Holandiju i tamo organizujemo zajednički nastup; bio sam siguran da će se moji prijatelji složiti, jer su mi već rekli da im se njeno izvođenje veoma svidelo.

Sutradan posle večere hteo sam da je ispratim kući, ali mi je rekla da nije potrebno, da je prekasno. Pozvao sam taksi, platio vozaču unapred i dao mu dobru napojnicu. Pozdravili smo se uz jak i prijateljski zagrljaj i pomislio sam s tugom da je njeno meko telo nekada davno moralo biti veoma privlačno.

Tokom večere, Regina je pričala s našom violončelistkinjom Gerdom više nego sa mnom. Čak su u jednom trenutku otišle negde zajedno. Kada su se vratile iz sobe moje koleginice, primetio sam da je promenila odeću: nosila je Gerdinu koncertnu haljinu. Bila je tamnoplava, s čipkanim porubom, i veoma dobro joj je stajala. Ali su, pomislio sam, osim toga sigurno podelile i neke druge tajne.

Nisam se prevario.

– Regina je izuzetno zadovoljna tvojom idejom o zajedničkom nastupu – rekla mi je Gerda. – A i časom koji si održao starijim učenicima. Bila je zaista oduševljena!

– Pa, da budem iskren, taj čas im nije ni bio potreban. Čula si kako su svirali!

– Ti si im ipak dao neki novi pogled na stvari, uzimajući u obzir tvoje muzičko nasleđe. Ti stvari vidiš na drugačiji način. Reginu je to mnogo zainteresovalo. Naročito deo o kadenci.

Napravila je pauzu i promenila temu:

– Nije ti pričala ništa o svojoj prošlosti?

– Ne, niti sam je pitao za detalje. Nisam tako indiskretan! Uostalom, učinilo mi se da je priča o prošlosti rastužuje. Kada mi je rekla da je violinu koju svira napravio njen stric Danijel, čuo sam kako je tiho dodala: ‘Bog ga blagoslovio.’

Da, potvrdila je Gerda, priče o tome je rastužuju. Skoro svi njeni su bili žrtve holokausta; njena majka i baka su umrle u logoru u Krakovu, njen otac i stariji brat u Aušvicu, sve su ih, dakle, ubili nacisti. Pomislio sam kako je Regina tada bila veoma mala. Kako se spasila? Takođe sam bio siguran da joj je muzika pomogla da prevaziđe ta sećanja.

– Ove fotokopije mi je dala za tebe. U njima su svedočenja iz tog vremena. Rekla mi je da si zainteresovan za njenu violinu, a ovako ćeš moći da rekonstruišeš jedan deo priče.

– A da li si ih ti čitala?

– Da. Zbog njih sam sinoć ostala do kasno budna. Ali sada su tvoje. Dala mi ih je za tebe.

Bio sam veoma srećan, jer je to bila potvrda Regininog prijateljstva. Uspeli smo i da je ubedimo da uskoro, kad sve budemo organizovali, zajedno s nama učestvuje na nekoliko koncerata. Gerda je bila zadužena za projekat, a ona spada u ljude koji uvek dobiju ono što hoće, i dogovorili smo se da Regina svira umesto mene u Betovenovom triju *Nadvojvoda*, što sam ja sa zadovoljstvom prihvatio. Ostale detalje turneje će srediti naš agent, Gerdin brat. Regina skoro nikad nije napuštala Poljsku, i kratak boravak u inostranstvu bi joj dobro došao. Tri nedelje, rekla nam je, ne više. Ionako mi na katedri mnogi već zavide.

Naša turneja po Poljskoj se završavala. Imali smo još jedan koncert na programu u Varšavi i posle smo morali da se razdvojimo. Gerda i Virgilije su išli u Amsterdam, a ja u svoj studio u Parizu, u kome je trebalo da snimam CD. Magla nas je zadržala još dva sata na varšavskom aerodromu. Iskoristio sam vreme čitajući Reginina dokumenta, koja je ona prevela na ne baš tako savršen engleski. Posle čitanja prvih stranica pomislio sam: „Proslediću ih Anđelsovoj², nju bi to moglo da interesuje“, ali sam ubrzo na sve to zaboravio, koncentrišući se na violonistkinjinu priču. Prepoznao sam jedno ime koje se često ponavljalo. Kolege su me obavestile da je naš let objavljen, ali ja to nisam čuo, bio sam potpuno obuzet pričom moje prijateljice, koju neću zaboraviti do kraja života.

² Marija Andels Anglada, autorka romana.

II

„I JA SE NAĐOHO GDJENO SVJETLA
NEMA.“

Dante, *Božanstvena komedija*,
Pakao IV, 151, prevod Mihovil Kombol

Formular kazni i bičevanja – 1942

Pritvor:

Prva klasa (standardna):

Do tri dana. Ćelija sa prozorima. Drvena klupa. Hrana: hleb i voda. Kompletan obrok svaka četiri dana.

Druga klasa (ozbiljniji slučajevi):

Do 42 dana. Mračna ćelija. Drvena klupa. Hrana: kao i prva klasa.

Treća klasa (najstroža):

Do tri dana. Bez mogućnosti sedenja i ležanja. Mračna ćelija. Hrana: kao i prethodne klase.

Telesne kazne:

Broj udaraca bičem: 5, 10, 15, 20, 25

Instrukcije: obavezan zdravstveni pregled.

Udarci se izvode kožnim bičem bez pauze i svaki od njih se broji. Zabranjuje se da određeni delovi tela budu nepokriveni. Zatvorenik treba da leži na klupi, nevezan. Udarci se izvode po kukovima i zadnjici.

Pečatirano:

KANCELARIJA ADMINISTRACIJE I
EKONOMIJE SS

(WVHA)

***SS-ova kalkulacija rentabilnosti prinudnog rada
u koncentracionim logorima***

Prosečna plata: 6 RM³

Odbitak po obroku: 0,60 RM

Prosečan vek zatvorenika: 9 meseci = 270 dana

$270 \times 5,30 \text{ RM} = 1.431 \text{ RM}$

Odbitak za upotrebu odeće: 0,10 RM

Kad je Danijel izašao iz kaznene ćelije – ili, bolje rečeno, kada su ga iz nje izvukli – bio je u jadnijem

³ Rajh maraka.

stanju nego ikad. Protekla četiri dana bila su sasvim dovoljna da ga nateraju da proklinje zlu sudbinu koja ga je poslala u pakao. Znao je da su prošla četiri dana, jer je svake večeri urezivao noktom mali znak na zidu da se ne bi zabrojao; nadležni nisu davali nikakva objašnjenja i nisu poštovali pravila. Nažalost, Danijel i zatvorenik u krevetu do njegovog su se uspavali i nisu izašli na vreme jednog od onih mračnih i hladnih jutara. Telo ga je svuda bolelo, kako zbog udaraca bičem koje je dobio pre ulaska u ćeliju, tako i zbog tvrde drvene klupe, koja je bila prekratka za njega. Napravili su ih kratkim namerom, u to je bio siguran. Ali on je ipak bio privilegovan u odnosu na druge zatvorenike, ukoliko se o privilegovanima može govoriti u takvim uslovima. Bio je jedan od onih koji su bili izabrani da rade u komandantovoj kući. Ko zna koliko bi dugo bio u ćeliji da nije bilo tako?

Dunuo je u prste, koji su bili utrnuti od hladnoće. Stare jutarnje molitve, *saharite*, naučene u detinjstvu, nije izgovarao već mesecima. Posle prozivke, zbog koje mu je bilo još hladnije, počeo je da radi misleći da će ovog podneva ipak jesti nešto toplo – vodnjikavu čorbu od repe. Kažnjeničke ćelije bile su pored trga Eplplac, gde su ih postrojavali svaki put pred neko streljanje. To je bila najviša tačka u *Draiflusbageru* – logoru Tri reke, u kome su Danijel i drugi logoraši preživljavali svoje dane u paklu. Logor je bio jedan od relativno malih, ali mu se sada činio ogroman, ležeći u magli koja je pokrivala zloslutne i mračne zgrade. Krovovi baraka bili su beli od snega ili inja, to nije znao. Ali komandant Saukel,

ogroman čovek koji je istovremeno kombinovao sadizam i rafiniranost, hteo je da sadi gladiole i kame-lije, i Danijel je s drugim zatvorenicima radio stola-riju za staklenik. Ponekad je dodatni posao kao ovaj značio malo veće porcije hrane. Srećom, mislio je, nije morao da otrpi „dodatnu“ kaznu, poput dru-gog bičevanja poslednjeg dana u samici. U udalje-nim logorima ne možeš ni u šta da se pouzdaš, jer se pravila ne poštuju strogo. Bičevanja je video ranije, tako da je četiri dana ranije, da ne bi morali da ga na to teraju, sam legao na klupu, podigao košulju i spustio pantalone.

Čvrsto se uhvativši za ivicu klupe, nije uzviki-vao ništa drugo do brojeve udaraca. Uprkos bolu, uspeo je da izbroji sve do poslednjeg – dvadeset pe-tog – pa nije morao da istrpi ponovljeno bičevanje, omiljenu zabavu čuvara. Sve do tog dana uspeo je da izbegne javna bičevanja, ali ne i udarce i guranja. Ali onaj doktor sivih očiju i pogleda hladnog kao če-lik nije oklevao da potpiše nalog za bičevanje Danije-la i njegovog kolege, nakon samo površnog pregleda. Uostalom, doktor nikada nije propuštao priliku da potpiše. Podilazila ga je jeza od samog njegovog po-gleda. Ko zna, možda je već spremao nova mučenja?

Među zatvorenicima koji su bili najduže u lo-goru pričalo se o još gorem paklu, o putovanju bez povratka u druge logore užasnih imena. Takođe se govorilo o nekoj vrsti raja za siromahe, fabrici u ko-joj su se delile dodatne porcije i niko nije bio maltre-tiran. Danijel nije želeo da se prepusti strahu, ali ni da sanja lažne snove. Morao je da se usredsredi na posao, a tog dana to nije bilo lako. Kriške hleba ko-